

SCRIPTIES
IN DE ACADEMISCHE MASTER EN IN DE MASTER EDUCATIE EN
COMMUNICATIE

Faculteit Geesteswetenschappen
School Wijsbegeerte en Kunstmatige Intelligentie
Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Begeleiding en beoordeling	4
1.1. Procedure	4
1.2. Formele criteria.....	5
1.3. Inhoudelijke criteria.....	5
1.4. Bijzondere bepaling master Wijsbegeerte: educatie en communicatie	5
2. Richtlijnen voor de masterexamens wijsbegeerte	7
2.1 preambule.....	7
2.2 Beoordelingscommissie	7
2.3 Inleveren van de scriptie	7
2.4. Eindgesprek	7
2.5 Aanvraag examen, afstudeerdatum, buluitreiking	Error! Bookmark not defined.
2.6 Formulier: Beoordeling scriptie en eindgesprek Wijsbegeerte.....	10
2.7 Beoordelingsformulier scriptie in de Academische Master	11
3. Suggesties en adviezen per disciplinegroep	12
3.1 Geschiedenis van de Filosofie.....	12
3.1.1 Voorbeelden van historisch-wijsgerige onderwerpen.....	13
3.1.2 Hulpmiddelen bij het onderzoek	14
3.2 Theoretische Filosofie	15
3.2.1 Wetenschapsfilosofie en Taalfilosofie.....	15
3.2.2 Filosofische Logica.....	18
3.2.3 Symbolische Logica	21
3.3 Praktische Filosofie	22
3.3.1 Ethiek.....	22
3.3.2 Politieke en Sociale Filosofie	26
3.3.3. Wijsgerige Antropologie	29
3.3.4 Esthetica.....	30
4. Godsdienstfilosofie.....	31
5. Schrijfvaardigheid	32
Bijlage: Scriptieprotocol	32

Voorwoord

Deze gids is bedoeld als handleiding voor zowel studenten als docenten. Zij kunnen hierin de globale criteria vinden waaraan eindscripties dienen te voldoen in de academische master alsmede de master educatie en communicatie. Daarnaast worden richtlijnen gegeven met betrekking tot de begeleiding en beoordeling van masterscripties, in overeenstemming met het Onderwijs- en Examenreglement. Deze richtlijnen zijn door de examencommissie wijsbegeerte opgesteld in overleg met het Opleidingsbestuur. Ik wil graag de leden van deze bestuursorganen bedanken voor hun opmerkingen bij concept-versies van deze brochure.

Ik roep alle leden van onze subfacultaire gemeenschap op goed kennis te nemen van de hier geboden regeling inzake het schrijven van een eindscriptie en het afleggen van het examen. Kennis van de geldende procedures biedt zowel de docent als de student houvast bij het realiseren van een omvangrijk scriptieproject. Beide partijen dragen de verantwoordelijkheid deze regels in acht te nemen.

Behalve een formeel-procedureel deel (hoofdstukken 1-2) biedt deze brochure een inhoudelijk deel (hoofdstukken 3-5) met een groot aantal wenken voor het kiezen van een onderwerp. Dit deel is tot stand gekomen dankzij de bijdragen van de stafleden van de drie disciplinegroepen en wel zo dat elk specialisme vertegenwoordigd is. Ik dank mijn collega's hiervoor. Let wel: het gaat om meer of minder gedetailleerde *suggesties* die kunnen worden uitgevoerd danwel kunnen helpen bij het formuleren van een eigen vraagstelling. Het onderwerp van een scriptie wordt altijd door student en docent in onderling overleg bepaald. Gegeven de reikwijdte en rijkdom van de filosofie zijn er vele boeiende en uitvoerbare thema's denkbaar buiten de hier gesuggereerde om.

Tot slot zij nog benadrukt dat deze brochure alleen bedoeld is voor studenten en docenten in de academische en educatieve masters wijsbegeerte. Studenten in de research master vinden informatie over de door hen te schrijven scriptie in een afzonderlijke Engelstalige gids. Voor bachelorstudenten bestaat de brochure "Scripties in de bachelor wijsbegeerte".

Utrecht, november 2009

Prof. dr. Piet Steenbakkers, voorzitter examencommissie wijsbegeerte

1. Begeleiding en beoordeling

Studenten die kiezen voor de academische master, dienen de studie af te ronden met een scriptie van 15 ECTS studiepunten. Voor de educatieve master gelden enkele bijzondere bepalingen: zie **1.4**.

1.1. Procedure

- a. De student levert op verzoek van de opleidingscoördinator in periode 2 van het masterjaar bij deze coördinator een eerste schets in van een onderwerp voor een afstudeerscriptie, alsmede een aanduiding van een docent waarbij de student het werkstuk zou willen schrijven. De opleidingscoördinator is verantwoordelijk voor de uiteindelijke toewijzing van afstudeerbegeleiders; de examencommissie stelt de uiteindelijke commissie vast.
- b. De scriptie wordt beoordeeld door een beoordelingscommissie bestaande uit twee leden van het wetenschappelijk personeel in vaste dienst van de faculteit. De begeleider is eerste beoordelaar. De tweede beoordelaar is van een andere disciplinegroep als de eerste en wordt door de examencommissie benoemd op voordracht van de eerste beoordelaar (namens de disciplinegroep). Het is mogelijk dat de tweede beoordelaar ook als tweede begeleider bij het werk aan de scriptie wordt betrokken, met name op grond van zijn of haar specifieke deskundigheid. Zie ook **3.1**.
- c. Het onderwerp wordt door de student in overleg met de opleidingscoördinator en begeleider vastgesteld. De laatste is, vanzelfsprekend in overleg met de student, verantwoordelijk voor de precieze keuze van het onderwerp, met inachtneming van de onder **1.2** en **1.3** vermelde criteria.
- d. Het onderwerp wordt vastgesteld in een beknopt protocol (zie *Bijlage*) waarin tevens gepreciseerd worden: de wijze van begeleiding (frequentie van de besprekingen; bijzondere onderwijsactiviteiten, zoals vakgroep-scolloquium, etc.); de tweede beoordelaar; het tijdschema tot het masterexamen.
- e. Dit protocol wordt opgesteld door de begeleider/eerste beoordelaar en ingediend bij de onderwijsadministratie. Student en eerste begeleider houden een copie van dit protocol. Van het protocol maakt de begeleider een van de ijkpunten in de studievoortgangs-controle.
- f. Het examen bestaat uit een bespreking (gedurende 45-60 minuten) van de scriptie ten overstaan van de beoordelingscommissie. De door de student geboden verdediging van zijn scriptie wordt meegewogen bij de vaststelling van het cijfer.
- g. Bij de uiteindelijke beoordeling van de scriptie dienen alle commissieleden uit te gaan van de in het onderstaande (onder **1.2** en **1.3**) geformuleerde criteria.

1.2. Formele criteria

- a. De scriptie dient een omvang te hebben van tussen de 8.000 en 16.000 woorden (20-40 pagina's A4). Bij een scriptie op het gebied van de logica kan, in overleg met de eerste beoordelaar, van deze norm worden afgeweken.
- b. De scriptie dient een overzichtelijke structuur te vertonen. In elk geval bevat de scriptie een inleiding en een conclusie. Voor het overige dient de structuur duidelijk bepaald te worden door het onderwerp en de gedachtengang.
- c. De inleiding dient de volgende elementen te bevatten:
 - een duidelijke probleemstelling;
 - een beschrijving van de methode die bij het onderzoek gevolgd is;
 - een indicatie van de plaats van het gekozen onderwerp binnen een eventuele ruimere wijsgerige of historische problematiek;
 - de *status quaestionis* m.b.t. het gekozen onderwerp in de vakliteratuur
 - een overzicht van de structuur van de scriptie.
- d. De conclusie dient de volgende elementen te bevatten:
 - de resultaten van het onderzoek in het licht van de vraagstelling;
 - de relevantie van de resultaten, mede in verband met de visies en onderzoeksresultaten van anderen.
- e. De scriptie dient een lijst van (uitsluitend) de geraadpleegde literatuur te bevatten. De samenstelling en presentatie van deze lijst en de verwijzingen naar vakliteratuur in de tekst en in de voetnoten dienen te geschieden conform de geldende academische conventies.
- f. Van de eindversie van de scriptie worden **twee** geprinte en ingebonden exemplaren ingeleverd. Op de titelpagina van deze definitieve versie wordt, naast naam en studentnummer van de student en de titel, ook de naam van de verantwoordelijke eerste begeleider vermeld.
- g. Aan de eenmaal ingeleverde en van handtekening voorziene scriptie mag niets meer worden gewijzigd: dit is de versie die bij het eindgesprek ter discussie staat, en die bij [Igitur](http://www.uu.nl/NL/Bibliotheek/igitur/archief/scriptie/Pages/default.aspx) ter archivering wordt ingeleverd.
(<http://www.uu.nl/NL/Bibliotheek/igitur/archief/scriptie/Pages/default.aspx>)

1.3. Inhoudelijke criteria

- a. Het onderwerp is helder afgebakend en zodanig toegespitst dat het binnen het beperkt kader van de scriptie adequaat kan worden behandeld.
- b. Het onderwerp is zodanig gekozen dat de relevante vakliteratuur (dit ter beoordeling van de eerste begeleider) binnen het kader van 15 ECTS kan worden verwerkt.
- c. Van de student wordt tenminste een adequate weergave verwacht van de in de literatuur behandelde filosofische posities en problemen. De eigen inbreng blijkt ook uit de probleemstelling, de ordening en presentatie van het material en het historische en/of systematische gehalte van het ontwikkelde argument/de ontwikkelde these.
- d. De student dient blijk te geven van een voldoende mate van onafhankelijkheid en kritische zin bij de filosofische en/of historische interpretatie van de gebruikte bronnen en studies, in overeenstemming met de geldende wetenschappelijke normen. Deze eis blijft onverkort gelden wanneer een student afstudeert op een onderzoeksrapport in combinatie met een stage.

1.4. Bijzondere bepaling voor de master wijsbegeerte: educatie en communicatie.

De hierboven gestelde regels gelden ook voor de eindscriptie in de educatieve master. Gegeven de duale opzet van deze master moet de volgende bijzondere bepaling in acht worden genomen. Aan het eind van het eerste filosofisch inhoudelijk jaar wordt een scriptie van 15 ECTS (8000-16000 woorden) gemaakt onder begeleiding van een docent van één van de drie disciplinegroepen binnen wijsbegeerte (boven 1.1-1.3). Hieraan wordt aan het eind van het tweede didactische jaar een vervolg van 7,5 ECTS toegevoegd onder begeleiding van de aan het IVLOS verbonden vakdidacticus. Dit laatste onderdeel is erop gericht een didactische toepassing te maken van het eerste, filosofisch-inhoudelijke onderdeel. Hierbij dienen tenminste de volgende vragen te worden beantwoord:

- a. Welke onderdelen van het onderzoek zou je in de hoogste klassen van het vwo willen behandelen? Geef daarbij aan waarom.
- b. Welke onderdelen zou je ook kunnen behandelen gezien je eigen competenties?
- c. Op welke wijze zou je dat willen behandelen? Geef daarbij aan welke volgorde van lessen je daarbij wilt volgen en welk lesmateriaal (bijv. teksten, beelden) geschikt zou kunnen zijn?
- d. Werk het geheel uit in een lessenserie, waarbij van elke les a) het doel, b) de onderwijs-activiteiten (van docent én van leerlingen) en c) evaluatie van de lesdoelen expliciet worden aangegeven.

2. Richtlijnen voor de masterexamens wijsbegeerte

2.1. Preambule

- a. Bij de masterexamens wijsbegeerte (Academische Master, Research Master, Educatie en Communicatie, Filosofie in Bedrijf) zijn het eindgesprek en de buluitreiking met ingang van september 2009 van elkaar losgekoppeld.
- b. De regels zoals die in deze richtlijnen zijn vastgesteld zullen aan het eind van het collegejaar 2009–2010 door de betrokken examencommissies worden geëvalueerd en waar nodig bijgesteld.

2.2. Beoordelingscommissie

- a. De beoordelingscommissie bestaat uit de begeleider (tevens eerste beoordelaar) en een tweede (en in de Research Master ook nog een derde) beoordelaar. Zij behoren in principe allen tot het wetenschappelijk personeel in vaste dienst van de faculteit. Dat geldt in elk geval voor de begeleider. De andere beoordelaars kunnen, mits daarvoor goede gronden zijn en de examencommissie expliciet toestemming verleent, ook worden gerecruteerd uit ter zake kundige docenten die niet in vaste dienst zijn, of die zijn aangesteld aan een andere instelling van wetenschappelijk onderwijs. De tweede beoordelaar komt uit een andere disciplinegroep dan de begeleider. Van die regel kan slechts worden afgeweken als daarvoor naar het oordeel van de examencommissie dringende redenen zijn.
- b. De beoordelingscommissie wordt ingesteld door de betrokken examencommissie, op voordracht van de begeleider (formulier '[Instelling Beoordelingscommissie](#)'). De tweede beoordelaar heeft in principe geen begeleidingstaak, tenzij dit uitdrukkelijk bij het instellen van de beoordelingscommissie is vastgelegd; zulks op grond van een specifieke deskundigheid die de eerste begeleider niet heeft.

2.3 Inleveren van de scriptie

- a. Als de scriptie zover is gevorderd dat de begeleider deze als concept goedkeurt, legt de begeleider dit concept aan de andere beoordelaar(s) voor. Deze laatsten geven hun oordeel zo spoedig mogelijk maar uiterlijk binnen drie (Research Master) dan wel binnen twee weken (overige masters). Het oordeel van de beoordelaar(s) vermeldt in ieder geval of de kandidaat op het werkstuk kan afstuderen; dit wordt aan de begeleider gemeld, die vervolgens de examencommissie op de hoogte stelt. Daarnaast staat het beoordelaars vrij nog suggesties voor verbeteringen aan de kandidaat te geven.
- b. De kandidaat verwerkt het eventuele commentaar en levert vervolgens de definitieve versie in, in tweevoud dan wel (in de Research Master) in drievoud. De begeleider voorziet alle ingeleverde exemplaren van zijn of haar handtekening, en zorgt voor distributie naar de andere beoordelaar(s).
- c. Aan de eenmaal ingeleverde en van handtekening voorziene scriptie mag niets meer worden gewijzigd: dit is de versie die bij het eindgesprek ter discussie staat, en die bij [Igitur](#) ter archivering wordt ingeleverd.
(<http://www.uu.nl/NL/Bibliotheek/igitur/archief/scriptie/Pages/default.aspx>)

2.4. Eindgesprek

- a. De definitieve versie van het eindwerkstuk staat ter discussie en beoordeling op het eindgesprek, een afsluitende ondervraging van de kandidaat door de

- voltallige beoordelingscommissie.
- b. Tussen het moment van inlevering van de eindversie en het eindgesprek zit maximaal drie weken; die termijn kan in overleg worden ingekort. Plaats en tijdstip worden na overleg met alle betrokkenen door de begeleider bepaald, en aan de examencommissie gemeld. Er zijn geen speciale data voor gereserveerd: het eindgesprek kan in principe op elk gewenst moment plaatsvinden, het hele jaar door
 - c. Het vinden (en zo nodig boeken) van een geschikte ruimte is een taak van de begeleider. Voor het eindgesprek zijn geen speciale zalen gereserveerd.
 - d. Bij het eindgesprek zijn aanwezig: de kandidaat, de begeleider en de beoordelaar(s). Het is niet toegankelijk voor publiek; daarvoor wordt de feestelijke buluitreiking georganiseerd (zie hieronder, punt 18). Wel mag de kandidaat zich, indien daarvoor redenen zijn
 - e. De begeleider zit het eindgesprek voor. Alle leden van de beoordelingscommissie hebben in principe evenveel tijd ter beschikking om hun vragen aan de kandidaat te stellen. Met instemming van de betrokkenen kan daarvan worden afgeweken, en wel zodanig dat de begeleider spreektijd afstaat aan de beoordelaar(s). De volgorde van de ondervraging is: derde beoordelaar, tweede beoordelaar, begeleider (tevens eerste beoordelaar). De voorzitter kan ook kiezen voor een gesprek in plaats van een ondervraging in beurten, mits alle betrokkenen voldoende aan het woord komen.
 - f. De duur van het eindgesprek is in de Academische Master en de masters Educatie en Communicatie en Filosofie in Bedrijf minimaal drie kwartier en maximaal een uur; in de Research Master minimaal een uur, maximaal vijfenzeventig minuten.
 - g. Na afloop van het eindgesprek blijven de begeleider en beoordelaar(s) zonder de kandidaat bijeen, om het cijfer te bepalen. Daarbij wordt expliciet gekeken naar de formele en inhoudelijke criteria voor het eindwerkstuk, zoals geformuleerd in de Scriptiebrochure, art. 1.2 en 1.3, en naar het niveau van de verdediging van de scriptie door de student tijdens het eindgesprek. Dit laatste zal met name een rol spelen in het afronden van het cijfer voor de scriptie.
 - a. Omdat het concept al door de beoordelingscommissie is beoordeeld als voldoende voor toelating tot het eindgesprek, kan het cijfer voor de scriptie geen onvoldoende zijn. (In bepaalde gevallen, hieronder gespecificeerd, kan wel het oordeel worden opgeschort.) Het cijfer wordt tot op een halve punt nauwkeurig vastgesteld.
 - b. Uitgangspunt voor de discussie over het cijfer is een beargumenteerd voorstel van de begeleider. Als er van de beoordelaar(s) een afwijkend voorstel komt, wordt op grond van argumenten (en niet van middeling) gezocht naar een eindcijfer waarmee alle betrokkenen zich kunnen verenigen. Mocht er geen overeenstemming komen, dan wordt het oordeel opgeschort, en het verschil in inzicht ter bemiddeling aan de examencommissie voorgelegd. Als het gesprek met de examencommissie evenmin tot overeenstemming leidt, beslist de examencommissie, met inachtneming van de argumenten die begeleider en beoordelaar(s) te berde hebben gebracht.
 - c. De beoordelingscommissie kan haar oordeel opschorten indien er vermoeden van fraude bestaat. In dat geval wordt de examencommissie verwittigd. De verdere gang van zaken is dan afhankelijk van de bevindingen van de examencommissie.
 - d. De beoordelingscommissie kan, ten slotte, haar oordeel opschorten indien de kandidaat tijdens het eindgesprek niet in staat blijkt een verdediging te voeren. Als dit aan omstandigheden te wijten is, bijvoorbeeld ziekte, wordt het eindgesprek op een later tijdstip hervat. Anders wordt de examencommissie verwittigd; die stelt dan de verdere gang van zaken vast.

- h. De examencommissie is niet als zodanig bij het gesprek aanwezig. De begeleider brengt van het gesprek schriftelijk verslag uit aan de examencommissie. In dat verslag wordt het gegeven cijfer gemeld en beargumenteerd.
- i. De begeleider geeft na afloop het cijfer door aan de onderwijsadministratie, voor verwerking in Osiris. Dit gebeurt met het formulier 'Beoordeling scriptie en eindgesprek' (bijgevoegd als bijlage).

2.5. Aanvraag examen, afstudeerdatum, buluitreiking

- a. Zodra alle cijfers verwerkt zijn, kan de student het masterexamen aanvragen. Daarmee treedt een administratieve procedure in werking, die – indien alles klopt – resulteert in een diploma met internationaal supplement, uiterlijk vijf weken na de laatste werkdag van de maand waarin het examen is aangevraagd. Het diploma wordt gedateerd op de laatste werkdag van de maand waarin het examen is aangevraagd. Dat is dan de officiële afstudeerdatum.
- b. De plechtige buluitreiking vindt later plaats op een openbare bijeenkomst, in een passende omgeving. Familie en vrienden zijn daarbij welkom. Per jaar zijn er vier bijeenkomsten: in september, december, maart, en juni (voor degenen die zijn afgestudeerd in respectievelijk mei-juli, augustus-oktober, november-januari, februari-april.) De student kan er ook voor kiezen de bul bij de balie af te halen.

2.6 BEOORDELING SCRIPTIE EN EINDGESPREK WIJSBEGEERTE

ALGEMENE GEGEVENS

Naam student

Studentnummer

Titel scriptie

Datum examen

Naam voorzitter examencommissie

Naam eerste begeleider/beoordelaar

Naam tweede beoordelaar

Naam derde beoordelaar

BEOORDELING

Inhoud, niveau (zie Scriptiebrochure 1.3, a, b)

Eigen inbreng, zelfstandigheid ((zie Scriptiebrochure 1.3, c)

Formele criteria, uitvoering ((zie Scriptiebrochure 1.2; 1.3 d)

Verdediging

Evt. verdere opmerkingen:

CIJFER

Handtekening voorzitter examencie

Handtekening eerste begeleider

Handtekening tweede beoordelaar

Handtekening derde beoordelaar

Beoordelingsformulier scriptie in de Academische Master

Dit formulier bevat elementen van de inhoudelijke criteria voor de scriptie Academische Master, zoals opgesomd in de brochure "Scripties in de academische master en in de master educatie en communicatie". Docenten wordt verzocht hun zelfstandig oordeel over de scriptie mede op basis van deze criteria te bepalen.

1. Het onderwerp is helder afgebakend en zodanig toegespitst dat het in een scriptie van tussen de 8.000 en 16000 woorden adequaat kan worden behandeld. (Bij een scriptie op het vakgebied van de logica, die uit verschillende delen bestaat (bijv. een informele beschrijving, een formele specificatie en een implementatie), dient het totaal van de delen aan deze lengte-eis te voldoen.)

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

2. Het onderwerp is zodanig gekozen dat nog niet eerder bestudeerde vakliteratuur in 15 ECTS studietijd op gevorderd niveau kan worden verwerkt, zulks ter beoordeling van de begeleiders.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

3. Relevante filosofische posities en problemen worden adequaat behandeld.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

4. De inleiding dient de volgende elementen te bevatten:

- een duidelijke vraag- en doelstelling;
- een indicatie van de plaats van het gekozen onderwerp binnen een ruimere wijsgerige, maatschappelijke of historische problematiek;
- een overzicht van de structuur van de scriptie.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

6. De structuur van het werkstuk is in heldere paragrafen/alineas opgebouwd, die inhoudelijk en argumentatief goed op elkaar volgen.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

7. De conclusie dient de volgende elementen te bevatten:

- een antwoord/antwoorden op de in de inleiding geschetste vraagstelling;
- een schets van de implicaties van dit antwoord/deze antwoorden in een ruimer filosofisch of historisch verband.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

8. Het werkstuk gaat vergezeld van een complete bibliografie.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

9. Het werkstuk maakt in stijl, verwijzingen en taalgebruik een verzorgde indruk.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

10. Het werkstuk toont dat de student in staat is oorspronkelijk werk te verrichten op een academisch niveau, waarmee hij of zij zich kwalificeert voor een beroep of vervolgopleiding in wetenschap of samenleving.

Het werkstuk voldoet aan dit criterium (schaal van 1-10, waarbij 1=in het geheel niet, 10=uitmuntend): ____

3. Suggesties en adviezen per disciplinegroep

3.1 Geschiedenis van de Filosofie

De geschiedenis van de Westerse wijsbegeerte omspannt vijftieng eeuwen. Ze bestrijkt alle subdisciplines en themagebieden, in een waaier van verschillende culturen met een grote geografische spreiding. Het aantal mogelijke onderwerpen voor een historisch-wijsgerige scriptie is dan ook legio. Bij het maken van een keuze uit dit rijke aanbod speelt allereerst de belangstelling en voorkennis van de student een rol. Soms zal specifieke talenkennis nodig zijn, maar een historische scriptie is vaak ook te realiseren op basis van vertaalde teksten. De mogelijkheden van de begeleidende docent hebben eveneens invloed op de keuze van het onderwerp: de begeleiding wint aan diepgang en effect naarmate een docent zelf beter is ingevoerd in de materie. Deskundigheid kan op twee verschillende niveaus voorhanden zijn: (1) een ruim gebied valt onder de *competentie* van de begeleider; (2) een beperkter gebied wordt bestreken door het eigen *onderzoeksspecialisme*.

(1) *Terreinen waarop GF-docenten competent zijn*

Een student kan op elk onderwerp afstuderen waarvoor een begeleider kan worden gevonden die op dat gebied competent wordt geacht. Voor de verschillende perioden zijn de volgende accenten aan te brengen.

Wijsbegeerte van de klassieke Oudheid: in principe kunnen studenten onderwerpen kiezen uit alle perioden van de antieke wijsbegeerte (Voor-Socratici, Sofistiek, Plato en Aristoteles, Hellenistische wijsbegeerte en laat-antieke en vroeg-christelijke filosofie). Men kan daarbij kiezen voor een puur historische, contextgerichte benadering, maar ook voor een meer systematische of thematische aanpak. Ook zal het soms mogelijk zijn de hedendaagse receptie van bepaalde antieke theorieën (zoals hedendaagse versies van een Aristotelische deugdenethiek of aspecten van de interpretatie van de Hellenistische ethiek bij Foucault of Nussbaum) bij het onderzoek te betrekken.

Wijsbegeerte van de Middeleeuwen: in principe de gehele periode en alle gebieden, met uitzondering van de joodse en islamitische filosofie.

Nieuwere wijsbegeerte: de gehele periode, dat wil zeggen: Renaissance (meer in het bijzonder politieke filosofie, humanisme, natuurfilosofie); zeventiende eeuw (geheel); Verlichting (speciaal de Franse en Britse); negentiende eeuw (onder meer Duits idealisme, historisch materialisme, Schopenhauer, Nietzsche, maar ook Engelse, Amerikaanse en Franse scholen komen in aanmerking). Ook voor de twintigste eeuw kan GF begeleiding bieden. Naast een strikt historische aanpak zijn ook meer systematisch of thematisch georiënteerde scripties mogelijk (Denk trouwens ook eens aan de mogelijkheid een scriptie door twee docenten te laten begeleiden: een van GF en de andere van TF of PF).

(2) *Onderzoeksspecialismen*

Studenten die met onderzoek verder willen gaan wordt in overweging gegeven af te studeren op een onderwerp dat valt binnen de *onderzoeksspecialisaties* van de disciplinegroep. In de begeleiding kan dan de actuele stand van het onderzoek worden betrokken, zodat de student enige zekerheid heeft dat het onderwerp van de scriptie relevant is voor het betrokken onderzoeksterrein. Het gaat om de volgende gebieden:

Oudheid & Middeleeuwen: Hellenistische filosofie (Algra, Tieleman), Platonisme en vroege Christendom (Tieleman, Van Ophuijsen), Aristotelisme (Algra, Van Ophuijsen); Sofistiek (Van Ophuijsen). Verder in ruimere zin: antieke kosmologie (Algra), antieke logica en taalfilosofie (Van Ophuijsen), ethiek en de relatie tussen filosofie en geneeskunde (Tieleman), Middeleeuwse logica (inclusief argumentatieleer), semantiek en metafysica (Van der Lecq).

Nieuwere wijsbegeerte: humanisme (Steenbakkers), Descartes en het cartesianisme (Verbeek), Spinoza en het spinozisme (Steenbakkers, Verbeek), Hobbes (Steenbakkers), mechanistische filosofie in de zeventiende en achttiende eeuw (Verbeek, Steenbakkers).

Opmerking: wie zich voor de godsdienstfilosofie interesseert kan voor begeleiding terecht bij een staf lid van de subfaculteit wijsbegeerte: wie hiertoe het meest in aanmerking komt, zal afhangen van het gekozen thema. Voor godsdienstfilosofische thema's uit het verleden kan het gaan om een lid van de disciplinegroep geschiedenis van de filosofie. Zie verder hoofdstuk 4.

3.1.1 Voorbeelden van historisch-wijsgerige onderwerpen

Oudheid

Voorbeelden van geschikte onderwerpen zijn: aspecten van het Aristotelisme (bijvoorbeeld de rol van de natuurlijke plaats bij Aristoteles en een of meer van zijn commentatoren; Simplicius' interpretatie van Aristoteles' materiebegrip), onderwerpen op het gebied van de Hellenistische filosofie (bijvoorbeeld de Stoïsche godsbewijzen; aspecten van de Stoïsche emotieleer; het 'ik' bij Epictetus; de theologie bij Epicurus, Philodemus en Lucretius; filosofie als therapie in de Epicureïsche traditie; de Epicureïsche *prolepsis*-leer; filosofie en politiek bij Cicero), of de laat-antieke filosofie (bijvoorbeeld de emotieleer van Seneca, de theologie van Epictetus, de rol van het Schone of de deugden volgens Plotinus). Maar ook onderwerpen die betrekking hebben op de Voor-Socratische periode of Plato zijn bespreekbaar.

Kennis van Grieks en Latijn, al dan niet op eindexamenniveau, is wenselijk, maar niet vereist. Van steeds meer Griekse en Romeinse filosofen verschijnen goede vertalingen in het Engels en zelfs het Nederlands. Overigens biedt de disciplinegroep cursussen wijsgerig Grieks en wijsgerig Latijn voor diegenen die hun leesvaardigheid willen opfrissen en vergroten.

Middeleeuwen

Geschikte onderwerpen liggen met name op het gebied van de logica, semantiek en metafysica (teksten van filosofen als Augustinus, Boethius, Abelard, Roger Bacon, Thomas van Aquino, Duns Scotus, Ockham, Burleigh, Buridanus, Kilwardby, Bradwardine komen in aanmerking) of van de ethiek (Thomas, Buridanus). Studenten met onderzoeksambities kunnen zich wagen aan het uitgeven van een stuk tekst en het formuleren van commentaar daarop. Een grondige kennis van het Latijn is dan uiteraard vereist.

Nieuwere Wijsbegeerte

Geslaagde scripties kunnen bestaan uit een confrontatie van twee figuren uit de periode van de nieuwere wijsbegeerte, bijvoorbeeld Bayle's kritiek van Spinoza; of de kritiek van traditionele aristotelische filosofen op Descartes; of een vergelijking

van de kritiek van twee of meer verschillende filosofen (bv. Pomponazzi, Spinoza, Hume, Rousseau, Feuerbach) op wonderen.

Soms is een dergelijke vergelijking mogelijk tussen de verschillende werken van één filosoof, bijvoorbeeld de successievelijke uitwerking van de ontologie bij Wolff in zijn Duitse en Latijnse werken. Maar het kan ook zinvol zijn om een begrip bij een bepaalde filosoof te reconstrueren, bijvoorbeeld het begrip van de ruimte bij Patrizi. Voor diegenen die onderzoeksambities hebben is het vaak een goed idee om te werken op basis van ongepubliceerd of zeldzaam materiaal. Daarbij valt ook te denken aan een teksteditie. Onderwerpen kunnen geput worden uit de geschiedenis van het Nederlands humanisme, cartesianisme en spinozisme, en uit de zogenaamde clandestiene handschriften (Franse materialistische traktaten uit de achttiende eeuw).

3.1.2 Hulpmiddelen bij het onderzoek

Over bij het onderzoek te gebruiken literatuur en over bibliografische hulpmiddelen, lexica etc. kan de begeleidende docent adviseren. Bibliografieën voor de gehele geschiedenis van de wijsbegeerte vindt men in de handboeken van Ueberweg (*Grundriss der Geschichte der Philosophie*; op het ogenblik wordt gewerkt aan een volledig nieuwe uitgave, waarvan al enkele delen zijn verschenen) en Totok (*Handbuch der Geschichte der Philosophie*). Meestal is het ook zinvol om de laatste jaargangen van het "bibliografisch repertorium" behorend bij het *Tijdschrift voor Filosofie* te raadplegen. Ook het *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (hrsg. Joachim Ritter, Darmstadt, 1971-, 11 delen verschenen) kan goede diensten bewijzen. Er zijn enkele handboeken die goede bibliografieën bieden ter oriëntatie op de desbetreffende perioden:

A.A. Long & D.N. Sedley, *The Hellenistic Philosophers*, 2 vols., Cambridge 1987.

A.H. Armstrong (ed.), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge 1970.

N. Kretzman, J. Pinborg (eds.), *The Cambridge History of Later Mediaeval Philosophy*, Cambridge UP, 1982.

K. Flash, *Das philosophische Denken im Mittelalter*, Stuttgart (Reclam), 1987.

Voor de periode van de nieuwere wijsbegeerte als geheel bestaan zulke hulpmiddelen niet; wel kan men voor onderdelen terecht bij de afzonderlijke volumes van Ueberweg en Totok. Voor vrijwel alle filosofen bestaan afzonderlijke gedrukte bibliografieën, en aan de belangrijkste figuren zijn ook gespecialiseerde lopende bibliografieën in tijdschriften gewijd (o.a. de jaarlijkse 'Bulletins' in de *Archives de Philosophie*: 'Bulletin Descartes', 'Bulletin Hobbes', 'Bulletin Spinoza'; voorts speciale tijdschriften als *Hobbes Studies*, *Hobbes Newsletter*, *Studia Spinozana*, *Studia Leibnitiana*, *Husserl Studies*, etc.)

Inmiddels zijn ook zeer veel bibliografische bronnen via Internet op te sporen. Omdat die informatie per dag fluctueert wordt hier van concrete verwijzingen afgezien. In het algemeen geldt dat de kwaliteit van Internet-informatie uiterst ongelijk is, van de hoogste wetenschappelijke accuratesse tot regelrechte desinformatie, en dus nauwlettende controle verdient. Bij het zoeken naar literatuur beperke men zich trouwens niet tot algemene zoekmachines: vooral de grote internationale bibliotheekcatalogi (onder meer toegankelijk vanaf de site van de eigen universiteitsbibliotheek en van de Koninklijke Bibliotheek) bieden zeer veel mogelijkheden.

3.2 Theoretische Filosofie

De disciplinegroep TF kent drie afstudeervarianten (voltijd en deeltijd), namelijk Wetenschapsfilosofie en Taalfilosofie, Filosofische Logica en Symbolische Logica. Voor elk van deze varianten worden hieronder enkele voorbeelden van afstudeeronderwerpen gegeven. Voor godsdienstfilosofie zie hoofdstuk 4.

3.2.1 Wetenschapsfilosofie en Taalfilosofie

Docenten: J. van Lith, M. Lievers.

Afstudeeronderwerpen zijn in beginsel mogelijk binnen de meeste onderdelen van de analytische filosofie, in ieder geval: taalfilosofie, kennisleer, filosofie van de cognitiewetenschap/geest, wetenschapsfilosofie, filosofie van de natuurkunde, filosofie van de technologie, filosofie van de biologie, onderdelen van de meta-ethiek die direct met taalfilosofie en kentheorie samenhangen. In het onderwijs ligt de nadruk op de eerste vier.

Tijdschriften die representatief zijn voor de analytische wijsbegeerte zijn: *Australasian Journal of Philosophy*, *The British Journal for the Philosophy of Science*, *Dialectica*, *Erkenntnis*, *International Studies in the Philosophy of Science*, *Inquiry*, *The Journal of Philosophy*, *Mind*, *Mind & Language*, *Mind and Machines*, *Philosophical Investigations*, *Philosophy and Phenomenological Research*, *The Philosophical Review*, *Philosophy of Science*, *The Philosophical Quarterly*, *Philosophical Studies*, *Studies in History and Philosophy of Science*, *Synthese*.

Goede internetbronnen zijn: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (<http://plato.stanford.edu>), *Philosophy of Science Archive* (<http://philsci-archive.pitt.edu>), *Philosopher's Index*.

Taalfilosofie

Binnen de taalfilosofie kan een onderscheid gemaakt worden tussen formele benaderingen en meer filosofisch gemotiveerde vragen naar de aard en werking van taal. Centraal in beide benaderingen staat evenwel de vraag wat betekenis is. Belangrijke vragen die aanleiding geven tot het formuleren van meer specifieke vraagstellingen voor een afstudeerscriptie zijn o.a. :

Wat is de relatie tussen taal en denken?

Aan welke voorwaarden moet een correcte theorie van betekenis voor een natuurlijke taal voldoen?

Wat is de relatie tussen taal en werkelijkheid?

Kan taalfilosofie 'eerste filosofie' zijn?

Filosofen, wier werk in verband met deze vragen bestudeerd dient te worden, zijn o.a. Dummett, Davidson, McDowell, Peacocke, Evans, Putnam, Quine, Brandom, Wright, Wittgenstein, Tugendhat.

Filosofie van de geest

De filosofie van de geest is de afgelopen jaren het kernvak van de wijsbegeerte geworden, mede onder invloed van de opkomst van de cognitie-wetenschappen. De volgende vragen zijn (opnieuw) actueel geworden:

Wat is bewustzijn?

Wat is de geest?

Kunnen we mentale toestanden beschrijven zonder daar de omgeving van het denkend subject bij te betrekken?

Wat is de ontologische status van mentale toestanden? Zijn het artefacten of natuurlijke soorten?

Filosofen, wier werk in verband met deze vragen bestudeerd dient te worden, zijn o.a. Dennett, Davidson, McDowell, Peacocke, Evans, Putnam, Burge, Davies, Fodor, Kim, Searle, Campbell.

Ontologie en kenleer

De bovenstaande vragen op het gebied van de taalfilosofie en de filosofie van de geest zijn nauw verwant aan belangrijke kennistheoretische en ontologische vragen, zoals:

Wat is een goede theorie van identiteit?

Wat zijn natuurlijke soorten precies?

Wat is waarneming?

Dienen we internalist of externalist op het gebied van de kentheorie te zijn?

Hoe ziet een kentheorie van kennis van taal er uit?

Is het pragmatisme een houdbare filosofische positie?

Filosofen, wier werk in verband met deze vragen bestudeerd dient te worden, zijn o.a. Wiggins, Ayers, McDowell, Peacocke, Evans, Putnam, Quine, Fine, Williams.

Wetenschapsfilosofie

Binnen de wetenschapsfilosofie kan gekozen worden uit een breed scala van onderwerpen, en de aard van het onderzoek kan variëren van algemeen filosofisch tot zeer technisch (bijvoorbeeld in confirmatietheorie). De volgende thema's en vragen kunnen worden onderscheiden:

Aard en ontwikkeling van wetenschappelijke theorieën:

Wat is de aard van wetenschappelijke representatie?

Hoe verhouden opeenvolgende theorieën zich tot elkaar?

Is wetenschappelijk realisme houdbaar?

Is structuurrealisme houdbaar?

Wat zijn natuurwetten?

Causaliteit en verklaring:

Wat is causaliteit eigenlijk?

Wat is de relatie tussen causaliteit en tijdasymmetrie?

Wat is een wetenschappelijke verklaring?

Confirmatie en waarschijnlijkheid:

Wat is een goede confirmatietheorie?

Hoe kunnen de paradoxen van de confirmatietheorie worden opgelost?

Wat zijn de voor- en nadelen van Bayesiaanse statistiek?

Deze vragen dienen als motivatie voor specifiekere vraagstellingen voor een afstudeerscriptie. Hieronder staan twee thema's nog wat verder uitgewerkt.

The New Experimentalism

Wetenschapsstudies hebben zich altijd voornamelijk gericht op wetenschappelijke theorieën. In de afgelopen twintig jaar is echter de belangstelling voor de experimentele kant van wetenschap duidelijk toegenomen, zowel van wetenschapshistorici, -sociologen als -filosofen. Filosofisch geïoriënteerde vragen op dit gebied zijn onder andere:

- In hoeverre is experimentele wetenschap autonoom, d.w.z. onafhankelijk van theorie?
- Welke rol spelen sociale factoren bij het tot stand komen van experimentele resultaten?
- Hoe kan de zgn. 'experimenter's regress' worden doorbroken?

Filosofen, wier werk in verband met deze vragen bestudeerd dient te worden, zijn o.a. Cartwright, Hacking, Franklin, Galison, Ackermann.

Modellen en analogieën

In alle empirische wetenschapsgebieden worden modellen gebruikt om aspecten van de werkelijkheid te representeren, variërend van het klimaat tot de opbouw van atomen of de werking van de economie. Welke functies hebben deze modellen? Hoe verhouden ze zich tot wetenschappelijke theorieën? Wat is de aard van wetenschappelijke representatie? Het onderzoek zou zich kunnen toespitsen op Cartwrights positie ten aanzien van natuurwetten, of op Giere's claim dat representatie begrepen moet worden in termen van een gelijkheidsrelatie tussen model en werkelijkheid, en niet van een waarheidsrelatie tussen theorie en werkelijkheid. Ook casusstudies naar de aard en functie van modellen zijn mogelijk.

Filosofen, wier werk in verband met deze onderwerpen bestudeerd kan worden, zijn o.a. Cartwright, Giere, Van Fraassen, Morrison, Suppe, French, Da Costa, Suarez.

Filosofie van een wetenschapsgebied

Behalve algemene wetenschapsfilosofische onderwerpen kunnen ook grondlagen-vraagstukken uit specifieke vakwetenschappen worden bestudeerd, met name uit de natuurkunde en de biologie. Een kleine greep uit de mogelijke onderwerpen:

Paradoxen van gesloten causale ketens (relativiteitstheorie)

Determinisme in fysische theorieën

De aard van waarschijnlijkheid in fysische theorieën

Functionele verklaringen in de biologie

De propensity-interpretatie van fitness in de evolutieleer

Geschiedenis van de analytische wijsbegeerte

Naast de systematische interesse bestaat er ook belangstelling voor de recente geschiedenis van de wijsbegeerte. In het bijzonder geldt dit:

Het Brits empirisme (Locke, Berkeley, Hume)
Frege
Der Wiener Kreis
Russell
Wittgenstein
Ordinary Language Philosophy (Austin)
Quine
Merleau-Ponty

3.2.2 Filosofische Logica

Docenten: A. Visser, H. Hendriks

Afstudeeronderwerpen zijn in beginsel mogelijk op de volgende terreinen:

- het modelleren van noties van betekenis en waarheid
- logica's van kennis en geloof
- constructivisme
- het getalbegrip
- de grondlagenstrijd
- bewijsbaarheid
- propositielogica

De mogelijke opdrachten lopen over een continuum van puur filosofisch (analytische filosofie, taal filosofie) tot puur logisch technisch.

Semantiek

Een eerste groep van opdrachten heeft betrekking op de semantiek, onder meer op 'dynamische semantiek' van natuurlijke taal. Aan zulke semantiek is een mastercollege gewijd: *Dynamische Semantiek*. Voorbeelden van zulke semantiek zijn DPL, DRT en Situatie Semantiek.

Objecten van het denken

Discourse referents zijn een soort objecten van de geest, die 'stand in' zijn voor de echte objecten. Geef een filosofie van aard en status van discourse referents. Zijn discourse referents privé of publiek? In hoeverre spelen discourse referents de rol van Fregeaanse Sinne? Is en, zo ja, hoe is Kripke's kritiek op Sinne geblokkeerd voor het geval van discourse referents?

Literatuur:

G. Frege, 'Logische Mangel in der Mathematik' (1898). In: G. Frege, *Posthumous Writings* (ed. H. Hermes e.a.). Chicago: Univ. of Chicago Press, 1979.
K. Fine, *Reasoning with Arbitrary Objects*. Oxford: Basil Blackwell, 1985.
S. Kripke, *Naming and Necessity*. Oxford: Basil Blackwell, 1980.
F. Landman, *Toward a Theory of Information*. Dordrecht: Foris Publications, 1986.
H. Zeevat, *Aspects of Discourse Semantics and Unification Grammar*. Proefschrift UvA, 1991.

De aard van relaties

Geef een theorie van relaties die beter past bij DRT en Situatie Semantiek dan de gebruikelijke logische theorie waarin een relatie geïdentificeerd wordt met een verzameling van geordende n-tupels. Is het mogelijk relaties te hebben met variabele verzameling argument plaatsen? Bijvoorbeeld in 'Jan snijdt het brood met een mes' kunnen we 'met een mes' zien als modifier van het werkwoord. Het is echter ook zeer aantrekkelijk 'met een mes' te zien als iets wat gesubstitueerd is op een argument plaats van snijden. 'met' geeft dan aan om welk argument het gaat: middel. (Deelvraag: maak het onderscheid tussen modifier en argument precieser.) Er zijn twee mogelijkheden: relaties hebben een vast aantal mogelijk verborgen argument plaatsen of relaties hebben een open, willekeurig uitbreidbaar aantal argumentplaatsen.

Literatuur:

J. Barwise, *The Situation in Logic*. CSLI Lecture Notes, 1989.

K. Deviin, *Logic and Information*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Perspectief

Wat is de beste manier om de perspectiviteit van taal te behandelen in de Situatie Semantiek?

Literatuur:

J. Barwise, *The Situation in Logic*. CSLI Lecture Notes, 1989.

Game Semantics

Pas de Game Semantics van Hintikka & Sandu toe op Dynamische Semantiek.

Denken en Redeneren

Een tweede groep opdrachten betreft problemen rond kennis en redeneren.

Gerechtvaardigd waar geloof

Kan het waarheidsbegrip van Barwise & Etchemendy de theorie dat kennis gerechtvaardigd-waar-geloof is, redden van Gettier voorbeelden?

Literatuur:

P. Aczel, *Non-Well-Founded Sets*. CSLI Lecture Notes, 1988.

J. Barwise and J. Etchemendy, *The Liar*. Oxford: Oxford University Press, 1987.

E. Gettier, 'Is justified true belief knowledge?'. In: *Analysis* 23 (1963), 121-123.

Circulariteit

Kan een theorie van circulaire proposities (zoals ontwikkeld door bijvoorbeeld Barwise en Etchemendy) of van circulaire syntaxis gebruikt worden om de cirkels in explicaties van communicatie (zoals gegeven door o.a. Grice en (David) Lewis) en van common knowledge te modelleren?

Literatuur:

J. Barwise and J. Etchemendy, *The Liar*. Oxford: Oxford University Press 1987.

P. Aczel, *Non-Well-Founded Sets*. CSLI Lecture Notes, 1988.

Constructivisme

Er zijn opdrachten mogelijk over het constructivisme, bijvoorbeeld over de impredicativiteit van de Brouwer-Heyting-Kolmogorov-Interpretatie of over de notie van Wetteloze Rij.

Constructieve Volledigheid van Constructieve Theorieën

De gebruikelijke volledigheidstellingen worden meestal met klassieke methoden bewezen. We bestuderen de mogelijkheid om zulke bewijzen constructief te maken.

Het Getalbegrip, de Grondslagenstrijd

Er zijn opdrachten mogelijk over de discussie over de aard van getallen die werd gestart in de grondslagenstrijd.

Literatuur:

G. Boolos, *Logic, Logic and Logic*, Harvard: Harvard University Press, 1988.

Bewijsbaarheid

Onder dit hoofd vallen meer technische scriptie onderwerpen.

Reflectie Principes

Hoe kunnen we hiërarchieën van Reflectie Principes gebruiken om de sterkte van Formele Theorieën te meten?

Literatuur:

G. Kreisel en A. Levy, 'Reflection Principles and their use for establishing the Complexity of Axiomatic Systems'. In: *Zeitschrift für Mathematische Logik und Grundlagen der Mathematik*, vol. 14, 1968, 97-142.

Natuurlijke Ordinaal Notatiesystemen

Geef een historisch overzicht van de queeste naar een definitie van het begrip *Natuurlijk Ordinaal Notatiesysteem*. Ontwikkel een filosofische visie op deze problematiek.

Literatuur:

S. Feferman, 'Transfinite Recursive Progressions of Axiomatic Theories'. In: *Journal of Symbolic Logic* 27, 1962, 259-316.

Toelaatbare Regels

Bestudeer de toelaatbare regels van Peano Rekenkunde.

Propositielogica

Formule Klassen

Hoe kunnen we formuleklassen karakteriseren met behulp van relaties tussen modellen?

3.2.3 Symbolische Logica

Docenten: J.A. Bergstra, A. Visser, V. van Oostrom.

Afstudeeronderwerpen zijn mogelijk op onderwerpen op de randen tussen informatica en logica, en tussen theorie en praktijk. Concreet valt daarbij te denken aan de volgende technische gebieden:

- a) Algebraïsche onderwerpen:
 - 1) Termen en grafen
 - 2) Herschrijftechnieken en toepassingen
 - 3) Computer-ondersteund afleiden en verifiëren
- b) Logische onderwerpen:
 - 1) Typen
 - 2) Lambda-calculi en toepassingen
 - 3) Proof checkers en proof tools
- c) Combinaties van beide, bijvoorbeeld:
 - 1) Hogere-orde herschrijven
 - 2) Bewijsnetten voor lineaire logica

In overleg met de docent kunnen andere onderwerpen uit de logica in de informatica in aanmerking komen.

Voor een indicatie van de mogelijke onderwerpen raadplege men de docent of de proceedings van de relevante conferenties op deze gebieden:

a1,a2,c1) Rewriting Techniques and Applications (RTA),
a3) Automated Deduction (CADE) en Computer-Aided Verification (CAV)
b1,2) Typed Lambda-Calculi and Applications (TLCA),
alles) *Logic in Computer Science* (de proceedings van RTA,CADE,CAV en TLCA zijn ondergebracht in de Lecture Notes in Computer Science serie van Springer), of ook meer algemene tijdschriften zoals bijvoorbeeld: *Theoretical Computer Science* (Elsevier), *Journal of Logic and Algebraic Programming* (Elsevier), *Information and Computation* (Academic Press).

3.3 Praktische Filosofie

Contactpersonen: ethiek: prof.dr. Marcus Düwell en dr. Jan Vorstenbosch; sociale en politieke filosofie: dr. Bert van den Brink; wijsgerige antropologie: dr. Joel Anderson; esthetica: dr. Rob van Gerwen. Voor de begeleiding van scripties op het gebied van de godsdienstfilosofie komen in principe stafleden van elke disciplinegroep, inclusief PF, in aanmerking, al naar gelang het onderwerp; zie verder hoofdstuk 4.

3.3.1 Ethiek

Algemeen

Afstudeeronderwerpen bij de sectie Ethiek zijn mogelijk op het terrein van de verschillende gebieden of analyseniveaus van de hedendaagse wijsgerige ethiek: de meta-ethiek, normatieve theorievorming en toegepaste of praktische ethiek. Men kan zich toeleggen op:

1. Vraagstukken op het gebied van de methodologie, epistemologie en ontologie van de ethiek en de fundamenten van normatieve theorieën en morele oordelen (wijsgerige ethiek);
2. Vragen ten aanzien van de structurele analyse van normatieve argumentaties, bijvoorbeeld de ontwikkeling en houdbaarheid van specifieke varianten van consequentialisme of de evaluatie van verschillende theorieën van rechtvaardigheid (normatieve theorievorming);
3. Vragen m.b.t. normatieve argumentaties voor een specifiek toepassingsgebied zoals de bio-ethiek, de dierethiek of techniekethiek (toegepaste ethiek).

Deze driedeling geeft de vraagrichting, de doelstelling van de scriptie, het abstractieniveau van de claims die gelegd worden door de schrijver, aan. Het is natuurlijk niet uitgesloten en in sommige gevallen zelfs voor de hand liggend en wenselijk dat een combinatie van argumenten en elementen uit de drie gebieden tot een coherent en interessante thesis leidt.

Onderwerpen dienen bij voorkeur aan te sluiten bij de onderzoeksspecialisatie van de sectie. In bijzondere gevallen kan men aansluiten bij specialisaties van onderzoekers uit de ruimere onderzoeksgroep, die de politieke filosofie, de wijsgerige antropologie en de esthetica betreffen.

Het is ook mogelijk om de hierboven beschreven vragen, in het bijzonder de meer wijsgerige en fundamentele vragen vanuit een historische invalshoek te benaderen, bijvoorbeeld door te vragen naar de historische wortels van een bepaalde hedendaagse ethische positie, naar de invloed van een filosoof als Kant of Aristoteles op het denken van iemand, of naar de verhouding tussen het oorspronkelijke gedachtengoed en de actuele vragen en stellingnames. In deze gevallen verdient het aanbeveling om in de begeleiding ook iemand uit de disciplinegroep Geschiedenis op te nemen.

Het onderzoeksprogramma van de sectie richt zich met name op normatieve argumentatie, in het bijzonder met betrekking tot problemen die zich voordoen in de context van de bio-medische wetenschappen. In het onderzoek worden deze problemen geanalyseerd en worden morele, beleidsmatige, juridische en levensbeschouwelijke argumenten en overwegingen voor of tegen bepaalde

oplossingen beschreven, geanalyseerd en op hun houdbaarheid en relevantie getoetst. De centrale vraagstelling van het onderzoeksprogramma is: Hoe kunnen bepaalde ethische principes, beleidsmatige overwegingen en juridische normen een basis vormen voor complexe collectieve beslissingen die wij kunnen verantwoorden? Men kan met het oog daarop aansluiten bij recente debatten zoals die over liberalisme en communitarisme, of die over universele en persoonsgebonden (particularistische) normen.

Oriëntatie en literatuur

Voor een eerste oriëntatie van probleemvelden en vraagstellingen kan men een beroep doen op de literatuur die in de verschillende modules op het terrein van de ethiek (bio-ethiek, politieke ethiek, meta-ethiek) wordt behandeld als verplichte literatuur. Voor de meta-ethiek is dit het boek van David McNaughton: *Moral Vision*. Om een idee te krijgen van de doelstellingen, mogelijkheden en aanpak van de normatieve ethiek (theorievorming) kan men Shelley Kagan's *Normative Ethics* raadplegen. Voor scripties in de ethiek kan men verder vrijwel nooit heen om het werk van toonaangevende hedendaagse filosofen als Rawls, Barry, Dworkin, Macintyre, Hare, Singer. Voor de politieke ethische strekking van hun werken is W. Kymlicka, *Introduction to contemporary political philosophy*, een helder en compleet overzicht, met veel bruikbare literatuurverwijzingen voor het uitdiepen van thema's als multiculturalisme, burgerschapstheorie, en gelijkheid. Voor een adequate voorbereiding op een scriptie op het terrein van de bio-ethiek kan men raadplegen: T.F. Beauchamp en J. Childress, *Principles of Bio-medical Ethics* (New York, 1989).

Men kan voor verdere informatie ook putten uit de voor de ethiek relevante delen uit de serie *Companion to...*, die door Blackwell worden uitgegeven. (*Companion to Ethics*, *Companion to Bio-ethics*, *Companion to Political Philosophy* en *Companion to Legal Philosophy*. Inmiddels is er ook een *Companion to Environmental Ethics*).

Meer specifieke literatuur kan men putten uit primaire en secundaire teksten in boekvorm en uit de nog steeds aanzwellende hoeveelheid tijdschriften die er op het gebied van de ethiek en de toegepaste ethiek bestaan.

Belangrijke tijdschriften op het gebied van de wijsgerige ethiek en normatieve theorievorming zijn: *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, *Tijdschrift voor empirische filosofie*, *Ethics*, *Philosophy and Public Affairs*, *Social Theory and Practice*, *Inquiry*, *Journal of Philosophy*, *Mind*, *Philosophical Explorations*, *Philosophical Review*, *Philosophical Studies*.

Tijdschriften voor de toegepaste ethiek, i.h.b. de bio-ethiek: *Filosofie en Praktijk*, *Tijdschrift voor Gezondheid en Ethiek*, *Medisch Contact*. *Tijdschrift voor Gezondheidsrecht*, *Medisch Contact*. *Bio-ethics*, *Environmental Ethics*, *Hastings Centre Report*, *Journal of Medical Ethics*, *Journal of Applied Philosophy*, *Journal of Medicine and Philosophy*, *Animal Welfare*.

Mogelijke scriptieonderwerpen

Hierna volgen enkele scriptie-onderwerpen binnen de sectie Ethiek die in het verleden met succes zijn bewerkt.

Killing Animals - or Why no wrong is done to an animal when killed painlessly

De vraagstelling was: is any wrong done by a moral agent to an animal when it is killed painlessly? In deze scriptie stonden de begrippen kwaad-doen, de constructie van de morele actor en de vraag of dieren preferenties hebben centraal. Belangrijke auteurs: D.C. Dennett, R.M. Hare, T. Regan, B. Rollin en P. Singer.

Distributieve rechtvaardigheid en voorkeursbehandeling van vrouwen en allochtonen bij banen

In deze scriptie is nagegaan op grond van welke politieke principes een beleid van voorkeursbehandeling van vrouwen en allochtonen geevalueerd kan worden. Hiertoe werden bijdragen aan het debat omtrent voorkeursbehandeling geanalyseerd en aangevuld met een evaluatie van o.a. het 'merit' principe, en een kritiek op de sociologische en ethische vooronderstellingen van de meritocratische theorie. Bronnen naast Rawls en Barry: D. Daniels, R. Dworkin, J. Feinberg, B.P. Sloot en R.A. Wasserstrom.

Het ruim reflectief evenwicht onder kritiek

Deze scriptie ging in op een discussie over de rechtvaardiging van ethische theorieën met behulp van de zogenaamde 'reflectief evenwicht methode', geïnspireerd door John Rawls. Een beschrijving van de methode bij Rawls werd gevolgd door een evaluatie van verschillende daartegen geformuleerde kritiekpunten en de uitbreiding van het model in het licht van deze kritieken. Bronnen naast Rawls: Daniels, R. Dworkin, K. Nielsen.

Banen, genen en gebreken

Een ethische beschouwing over aanstellingskeuringen en het gebruik van genetische tests daarbij. In deze scriptie werd een korte beschrijving van de praktijk van aanstellingskeuringen gegeven. Vervolgens werd de vraag gesteld in hoeverre medische selectie bij het verdelen van banen moreel verantwoord is. Het antwoord werd gezocht door verschillende principes toe te passen, zoals het principe van rechtvaardigheid en de norm van gelijke kansen; 'weldoen' in het licht van de belangen van verschillende betrokkenen, en de verhouding tot de bescherming van de autonomie van de werkzoekende. Bronnen: Beauchamp en Childress, Daniels, P. Overvoorde, A. Vedder.

Ouderdomslevensmoeheid: autonomie of weldoen?

In deze scriptie werd onderzocht in hoeverre levensmoeheid als reden voor het toestaan van actieve euthanasie moreel en juridisch verdedigbaar is. De euthanasie-discussie kent inmiddels vele uitwaaieringen naar bijzondere situaties zoals die m.b.t. psychiatrische patiënten die een zelfgekozen dood willen, demente bejaarden die een levenstestament hebben gemaakt in vroegere levensperioden, zwaargehandicapte pasgeborenen, comateuze patiënten etc. Levensmoeheid duikt als argument voor het eerst op in de casus Brongersma, een vereenzaamde man van 87 jaar die door een arts werd geholpen bij zijn euthanasieverzoek. Belangrijke aspecten in de scriptie zijn de rol van de arts, het hellend vlak-argument, de conceptualisering van levensmoeheid.

Generalisme en/of particularisme in het moreel redeneren van verpleegkundige

Dit is een voorbeeld van een scriptie waarin thema's uit de meta-ethiek en de toegepaste ethiek in elkaar verweven worden. De algemene problematiek is meta-ethisch van aard: is een ethiek die algemene principes als basis van moreel redeneren neemt adequaat of moeten bijzondere relaties, contexten en persoonsgebonden redenen daarnaast of zelfs in plaats van principes nadruk krijgen.

Dit probleem wordt verbonden met de beroepsethiek en de beroepsattitude van verpleegkundigen in een genuanceerd pleidooi voor een middenweg tussen principes en contexten die recht doet aan het bijzondere karakter van de zorgrelatie tussen verplegers en patienten.

Onder de oppervlakte van de neutraliteit: probleemsignalering door beleidsmakers en de neutraliteit van de overheid

De zogenaamde 'Vierde macht', het leger van beleidsvoorbereidende, beleidsontwikkellende en beleidsuitvoerende ambtenaren, kan in de voortgeschreden bureaucratische ordening van de westerse parlementaire democratie allang niet meer opgevat worden als een instrumentele, neutrale, dienstbare orde die geen enkele invloed op de politieke en maatschappelijke gang van zaken uitoefent. Maar wat is nu precies de feitelijke en vooral de legitieme invloed die ambtenaren mogen en soms moeten uitoefenen, oftewel wat is binnen het kader van de politiek-ethische ordening van de democratie de ethisch legitimeerbare ruimte die ambtenaren krijgen om het beleid en dus uiteindelijk het aanzien van de samenleving te bepalen? In deze scriptie wordt deze vraag bewerkt met behulp van het onderscheid tussen wensgerichte en ideaalgerichte overwegingen dat Brian Barry in zijn baanbrekende werk 'Political Argument' maakt.

Roofbouw en diefstal binnen bedrijven: naar een nieuw paradigma op basis van deugden in de bedrijfsethiek

De bedrijfsethiek is een zich snel ontwikkelend en volgens sommigen theoretisch voorbeeldig gebied van toegepaste ethiek. Een belangrijk thema binnen de bedrijfsethiek is de vraag of het bedrijf behalve als een functionele, op het eigenbelang van ondernemers, aandeelhouders en werknemers gerichte organisatie, ook als een morele gemeenschap kan worden opgevat, die zowel intern (in de richting van werknemers en aandeelhouders) als extern (in de richting van 'stakeholders') morele verantwoordelijkheid dient te nemen en uit te oefenen. Deze scriptie richt de schijnwerpers op twee interessante exempla van intern gerichte bedrijfsethische aard, nl. situaties waarin werkgevers roofbouw plegen op werknemers en situaties waarin sprake is van bedrijfsdiefstal. Het laatste is met name door de vervagende scheidslijnen tussen werk en privé ook een conceptueel probleem (Is bv. de tijd dat ik privé-E-mail uitwissel een geval van bedrijfsdiefstal?). De scriptie verdedigt, met een beroep op MacIntyre's variant van het communitarisme, dat een deugdentheoretische benadering van de rol van actoren binnen de bedrijfscontext noodzakelijk is.

Suggesties voor onderwerpen uit lopende debatten

Liberalisme en communitarisme debat

Maak een vergelijking van de positie van toonaangevende auteurs uit een van of beide stromingen toegesneden op een specifiek punt waarover men van mening verschilt, bijvoorbeeld het gangbare mensbeeld. Verhelder waar het in dit verschil van mening om draait. Maak duidelijk wat uw eigen positie in deze controverse is.

Rechtvaardigheds- en zorgethiek

Vanuit de hoek van feministisch geïnspireerde ethici is kritiek geuit op de dominante traditie die denkt in termen van rechtvaardigheid, als zijnde niet adequaat om vragen die zich voordoen in de context van zorg-relaties te beantwoorden. Vraag: Is het mogelijk een ethiek van de zorg te ontwikkelen die voor veel voorkomende morele vragen in een bepaalde handelingscontext (bijvoorbeeld de verpleegkunde) een adequaat antwoord kan genereren? Welke zijn de beperkingen van deze aanpak?

Welke zijn de mogelijkheden, in het bijzonder op welk terrein levert het een noodzakelijke aanvulling op de bestaande ethische theorievorming. Auteurs: A. Baier, N. Noddings, J. Tronto, I.M. Young.

Nog enkele mogelijkheden

Is een reflectief evenwicht model vooral geschikt voor theorievorming, of voor de verheldering en beantwoording van concrete morele problemen? Is toegepaste ethiek wel mogelijk? Zo ja, is het beoefenen van deze tak van ethiek wel wenselijk? Aan welke randvoorwaarden zou een belissingsprocedure in medisch-ethische commissies moeten voldoen vanuit democratisch en ethisch gezichtspunt? Verhouding tussen moraal en levensbeschouwing- onontbeerlijk of overbodig? Is het oormerken van kalveren moreel toegestaan? Is een verplichte vaccinatie tegen bepaalde besmettelijke ziekten moreel aanvaardbaar?

Nog enkele thema's: mogelijkheden van de rechtvaardiging in de ethiek, moderne versies van contractualisme, coherentisme in de kritiek, morele rechten als onderwerp voor ethische reflectie, toegepaste ethiek en de relatie met normatieve theorie, mensenrechten in ethische perspectief, morele criteria voor het handelen in instituties, morele criteria voor de ontwikkeling van technische innovaties, kennisontwikkeling in morele beoordeling, milieubescherming als taak voor de ethische theorievorming, computerisering/informatisering van de levenswereld en de maatschappij in ethische perspectief.

Voor meer suggesties verwijzen wij naar de omschrijving van de leeronderzoeken die in de portefeuille van de verschillende onderzoekers uit de sectie zitten.

3.3.2 Politieke en Sociale Filosofie

Afstudeerthema's in de politieke en sociale filosofie (docent: prof. dr. Bert van den Brink) kunnen worden gevonden binnen de voornaamste hoofdgebieden die in het masteronderwijs worden behandeld: liberalisme, republikenisme, deliberatieve democratie en Diskurstheorie, erkenning en macht, handelingstheorie, verlichting en filosofie, Frankfurter Schule. Afhankelijk van de mate aan voorkennis en competentie van de student is het na overleg ook mogelijk een afstudeeronderwerp buiten deze gebieden te zoeken.

A. *Liberalisme*. Het liberalisme is vandaag de dag de dominante positie in de theorie van staat, recht en burgerschap. Scripties op dit gebied richten zich op een van de talloze debatten binnen het hedendaagse filosofisch liberalisme. Voorbeelden zijn de thema's: Politiek liberalisme en liberaal perfectionisme; Liberalisme en multiculturalisme; Politiek individualisme en sociaal atomisme; Individuele vrijheid en tolerantie; Liberalisme en gemeenschapszin; Liberalisme en negatieve vrijheid. Voorts is altijd een studie over een liberale auteur mogelijk. Waar dit een bespreking van een niet hedendaagse auteur in het licht van een hedendaagse vraagstelling betreft zal dit in overleg met de disciplinegroep Geschiedenis van de Filosofie dienen plaats te vinden. De voornaamste klassieke auteurs zijn John Locke, Immanuel Kant en John Stuart Mill. De voornaamste recente auteurs zijn Isaiah Berlin, Ralf Dahrendorf, John Rawls, Joseph Raz en Will Kymlicka.

B. *Republikenisme*. Uit het republikenisme komen vandaag de dag de voornaamste kritieken op de liberale visie op staat, recht en burgerschap voort. Scripties op dit

gebied richten zich op een van de talloze debatten binnen het hedendaagse debat rond republikenisme. Voorbeelden zijn de thema's: Republikenisme en burgerschap; Republikenisme en politiek perfectionisme; Republikenisme en communitarisme; Civiele deugden in klassiek en modern republikenisme; Republikenisme, liberalisme en het 'wezen' van politiek; Civiel humanisme en agonistische modellen van het politieke; De republikeinse notie van vrijheid; Republikenisme en pluralisme. Voorts is er altijd een studie van een republikeinse auteur mogelijk. Waar dit een studie van klassieke auteur in het licht van een hedendaagse vraagstelling betreft dient dit te geschieden in overleg met de disciplinegroep Geschiedenis van de Filosofie. De voornaamste klassieke invloeden zijn Aristoteles en Machiavelli. De voornaamste recente auteurs zijn Hannah Arendt, Michael Sandel, Philip Pettit en Richard Dagger. Van groot belang zijn voorts de historisch-systematische werken van Gordon Wood, J.G.A. Pocock en Quentin Skinner.

C. Deliberatieve democratie en Diskurstheorie. Binnen de zeer recente theorie van deliberatieve theorie wordt grote aandacht besteed aan de kwaliteit van deliberatieve procedures in democratische opinie- en besluitvorming. Die kwaliteit zou binnen liberale en republikeinse theorieën worden aangetast door een verkeerd begrip van de rol die individuele (liberalisme) en collectieve (republikenisme) belangen zouden spelen in democratische deliberatie. Het theoretisch kader waarbinnen deze toegepaste politieke filosofie wordt ontwikkeld is zeer dikwijls dat van de Diskurstheorie van Jürgen Habermas. Scripties op dit gebied onderzoeken het verband tussen de epistemologische, taalfilosofische, morele en sociaal-theoretische uitgangspunten van die theorie en de aard van democratische deliberatie. Mogelijke onderwerpen zijn: Deliberatieve democratie en liberale modellen van democratie; Deliberatieve democratie en republikenisme (in het bijzonder: Habermas' politiekopvatting tegenover die van Hannah Arendt); Hoe deliberatief is de politiek?; Deliberatieve democratie en multiculturalisme; Politieke vrijheid; Typen van democratische deliberatie en hun epistemologische premissen. De voornaamste historische invloeden zijn Rousseau, Kant, Charles S. Pierce, John Dewey en Hannah Arendt. Hedendaagse deliberatief democraten zijn, naast Habermas, Amy Gutmann, Dennis Thompson, Andrew Arato, Jean Cohen en James Bohmann.

D. Erkenning en macht. De moderne sociaal filosofische theorie van erkenning begrijpt intermenselijke relaties ideaaltypisch in termen van relaties van vertrouwen, respect en waardering. Daarmee wordt impliciet eigenlijk al aangegeven welke vorm al dan niet terechte storingen in intermenselijke relaties kunnen aannemen: gebrek aan vertrouwen, gebrek aan respect, gebrek aan waardering. Omdat vertrouwen, respect en waardering volgens de theorie van erkenning fundamentele menselijk behoeftes zijn, zal een intentionele verstoring van intermenselijke relaties vaak een van deze vormen aan nemen: het verstoren van vertrouwen, respect en waardering. Wanneer dit systematische gebeurt, kan dit volgens erkenningstheorieën een grote invloed hebben op het zelfvertrouwen, het zelfrespect, de zelfwaardering van personen.

Uitgaand van een sociale theorie van erkenning zijn verschillende machtstheorieën te ontwikkelen. Destructieve machtsrelaties zullen zich richten op het ondergraven van erkenningsbehoefte; positieve machtsrelaties zullen zich juist richten op het tegemoet komen aan dergelijke behoeftes. Mogelijke onderwerpen richten zich op interpersoonlijke, interculturele en institutionele aspecten van sociale relaties. Ook de thema's Macht, erkenning, democratie en Erkenning en multiculturalisme zijn denkbaar. Ook scripties over identiteitsvorming tussen vrijheid en machtsuitoefening zijn denkbaar. De voornaamste historische invloeden in dit debat zijn Hegel (erkenning) en Nietzsche (macht). Hedendaagse auteurs zijn Hannah Arendt, Michel

Foucault, Judith Butler, Jürgen Habermas (macht) en Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor (erkenning)

E. *Verlichting en filosofie*. De moderne politieke filosofie staat niet zozeer in het teken van het tijdperk van de Verlichting als wel de waarde 'verlichting'. Kant beschreef verlichting als de overwinning van de mens van de onmondigheid waaraan hij zelf schuld is. Max Horkheimer en Theodor W. Adorno beschreven verlichting als een mythe van bevrijdende rationele controle waardoor de mens uiteindelijk van zichzelf vervreemd raakt. Michel Foucault beschrijft verlichting als een ethische houding die is gericht op het bekritisieren van de wijze waarop een historische periode mensen tot 'subject' maakt (zowel in de zin van 'onderworpen subject' als in de zin van het beschouwende en handelende 'ik'). Jürgen Habermas beschrijft verlichting als een rationele houding die zich richt op het bereiken van ware kennis, juiste normen en een waarachtige zelfverhouding. Verschillende scriptieonderwerpen betreffen de vraag op welke wijze de opvatting over de waarde verlichting van verschillende filosofen hun opvatting over aard en opdracht van politieke filosofie beïnvloedt. Voornaamste auteurs zijn Immanuel Kant, Max Horkheimer, Jürgen Habermas, Michel Foucault, James Schmidt, en James Tully.

F. *De Frankfurter Schule*. Vanouds heeft er in Utrecht belangstelling bestaan voor de Kritische Theorie en de Frankfurter Schule. Nog steeds actuele scriptieonderwerpen zijn: *Sociaalfilosofisch optimisme en pessimisme*. Horkheimer en Adorno ontwikkelen in de *Dialektik der Aufklärung* (1947) een uiterst pessimistische visie op de Verlichting en de toekomst. Hun idee is dat onderdrukking en ideologische verblinding inherent zijn aan rationeel denken. Habermas stelt dat zij zich daarmee aan een performatieve tegenspraak schuldig maken, die op een eenzijdig rationaliteitsbegrip teruggaat (rationaliteit als beheersing). Hun blindheid voor de mogelijkheden van zelfcorrectie van moderniseringsprocessen zou hierdoor te verklaren zijn. Wat spreekt er voor en tegen deze opvattingen? *Constructie versus deconstructie*. Met Benjamin waren veel filosofen (zoals bijv. Heidegger) op basis van Nietzsches ideeën van mening dat onze cultuur en samenlevingsvorm totaal vernietigd zou moeten worden om plaats te maken voor een 'nieuwe wereld'. Met deze totalitaire ideeën wedijveren meer pragmatische filosofen en sociologen, die menen dat correcties op onderdelen voldoende zijn om negatieve verschijnselen in de maatschappij en de cultuur te elimineren. Kan sociale en politieke filosofie volstaan met het hanteren van het reparatiemodel of moet zij, getrouw aan een ideaal van niet-relatieveerbare waarheid, eisen dat eerst het geheel in kaart gebracht moet worden alvorens een verlossing daaruit zich kan aandienen? *Negatieve dialektiek* Adorno ontwikkelt in zijn boek *Negative Dialektik* het idee dat het in onze ideologisch verblinde maatschappij wetenschappelijk noch filosofisch mogelijk is om positief te formuleren criteria voor de (on-) waarheid van onze oordelen vast te stellen. Wij zouden alleen nog kunnen inzien dat zich datgene wat zich aan ons als 'waar' voordoet uitdrukking van een 'verkeerde wereld' is. Veel beter dan de filosofie kan volgens Adorno de kunst -m.n. de muziek (omdat zij zich onttrekt aan de rationele structuur van oordelen) – de notie van een 'ware' wereld koesteren. Welke voordelen, c.q. gevaren brengt Adorno's voorstel met zich mee? (hier is nadere studie van het werk van Wellmer vereist.)

3.3.3. Wijsgerige Antropologie

Wijsgerige antropologie – het specialisme van dr. Joel Anderson – omvat een breed scala van onderzoeksgebieden zoals morele psychologie, handelingstheorie, de filosofie van de sociale wetenschappen en enkele thema's binnen de filosofie van de geest en 'continentale filosofie', met name subjectiviteit, praktisch redeneren, zelfkennis, het zelf, het begrip persoon. Hier volgen enkele voorbeelden van onderwerpen van masterscripties op dit gebied.

A. 'Relationele theorieën van autonomie en interpersoonlijke dominantie.'

In de afgelopen jaren hebben verscheidene filosofen gepleit voor een autonomie-begrip dat recht doet aan het feit dat veel van onze keuzes en waarden voortkomen uit persoonlijke relaties die we niet aangingen op basis van kritische reflectie en die we alleen met grote emotionele moeite zouden beëindigen. Volgens hen laat dit feit onverlet dat mensen kunnen worden beschouwd als autonoom. Verdedigers van deze 'relationele' theorie van de autonomie worden echter bekritiseerd omdat ze volgens hun theorie ook die mensen als autonoom moeten zien die in relaties onderdrukt worden (zoals bij gevallen van huiselijk geweld en misbruik). Uitgaande van recent werk van Marilyn Friedman, John Christman, Diana T. Meyers en anderen, ontwikkelt deze masterscriptie een versie van een relationele benadering die een antwoord biedt op deze uitdaging.

B. 'Geheugen-protheses en individuele verantwoordelijkheid.'

Recente ontwikkelingen in de neuro-prothese-techniek (in het bijzonder gericht op het herstellen van geheugenverlies) werpen belangrijke vragen op voor wat betreft onze opvatting van het 'ik' en individuele verantwoordelijkheid. Uitgaande van ideeën uit de 'extended mind'-literatuur (bijv. Andy Clark), werk op het gebied van geheugen en persoonlijke identiteit (bijv. Derek Parfit, Carol Rovane) en verantwoordelijkheid (bijv. John Martin Fisher, Alfred Mele), richt deze masterscriptie zich op twee met elkaar verbonden kwesties: (1) In hoeverre doen ernstige geheugenstoornissen (met name anterograde amnesie zoals bekend uit de film *Memento*) afbreuk aan de status van een persoon als verantwoordelijke actor? (2) In hoeverre kunnen prothetische technieken die de geheugen-functie repareren, nog worden gezien als inherent aan de handelende persoon in plaats van hulpmiddelen die worden gebruikt door hem of haar?

C. 'De plicht van de samenleving om zelfvertrouwen te bevorderen.'

Een aantal filosofen heeft er onlangs op gewezen hoe belangrijk het voor mensen is dat zij in staat zijn hun emoties en verlangens te zien als iets van henzelf. Dit kan het vermogen tot zelfvertrouwen worden genoemd (Axel Honneth, Trudy Govier, Richard Moran). Het belang van zelfvertrouwen voor menselijk welzijn en handelen is vooral dan duidelijk wanneer het wordt vernietigd, bijvoorbeeld door verkrachting of marteling. Maar ook minder extreme vormen van mishandeling kunnen het zelfvertrouwen in meer of mindere mate beschadigen. In deze masterscriptie wordt betoogd dat deze kwetsbaarheid de samenleving de plicht oplegt om de ontwikkeling, het behoud en (indien nodig) het herstel van het zelfvertrouwen te bevorderen. Een centrale opgave bij het verdedigen van deze stelling is dat men een antwoord formuleert op de kritiek dat een dergelijke verplichting alleen denkbaar is in de context van een problematische 'perfectionistische' opvatting van de maatschappij.

D. 'Belofte-mechanismen en het gezag van goede voornemens voor het nieuwe jaar.'

Eén van de moeilijkste kwesties in de theorie van het menselijk handelen en van rationaliteit is de vraag of en hoe een handelende persoon haar eigen wil kan vastleggen. Immers, als de persoon aan wie je een belofte doet, je altijd van die belofte kan ontslaan, dan is het onduidelijk hoe een belofte die je aan jezelf hebt gedaan, jou echt kan vastbinden. Tegelijkertijd, zoals filosofen zoals Michael Bratman en David Velleman hebben uiteengezet, zonder zulke aan onze eigen wil opgelegde beperkingen hebben we de grootst mogelijke moeite om de levens te leiden die wij ons – autonoom – voornemen te leiden. Met bijzondere aandacht voor Nieuwjaars-voornemens en empirisch psychologisch onderzoek, verdedigt deze masterscriptie het idee dat, onder bepaalde voorwaarden, het doen van een belofte normatieve kracht toevoegt aan onze bedoeling *ten gevolge van het toevoegen van empirische kracht*.

E. 'Een neuro-filosofische kritiek van de Habermasiaanse vrije wil.'

Recente doorbraken in de neurowetenschap sterken vele filosofen in hun opvatting dat onze alledaagse intuïtie dat wij vrij zijn ons handelen een illusie is (bijv. Patricia Churchland, Daniel Dennett). Jürgen Habermas heeft onlangs bezwaar gemaakt tegen deze neuro-deterministische benadering. In deze masterscriptie analyseer ik dit debat en beargumenteer vervolgens mijn these dat Habermas' poging 'Darwin en Kant te verzoenen' mank gaat omdat Habermas er niet in slaagt aan te tonen dat de centrale notie van het deelnemers- perspectief op de handeling —hoe diepgeworteld en nuttig ook—niet uiteindelijk een geval van 'wishful thinking' is.

3.3.4 Esthetica

Bij PF bestaat de mogelijkheid om af te studeren op een scriptie in de filosofie van de kunst ofwel de esthetica. Ook is het mogelijk hieraan een literatuurmodule (7,5 ECTS) toe te voegen, bijv. om het werk aan de scriptie voor te bereiden. Geïnteresseerden wordt verzocht tijdig contact op te nemen met de docent, dr. Rob van Gerwen. Op zijn website (<http://www.phil.uu.nl/~rob>) tref je suggesties voor scriptieonderwerpen en publicaties die kunnen dienen ter voorbereiding van het overleg over een geschikt onderwerp. Hieronder volgen enkele mogelijke hoofdthema's:

- *Ontologie van de kunsten*. Wat identificeert het werk: de partituur of de uitvoering (analoog voor andere kunsten)? Hoe verhouden esthetische eigenschappen tot secundaire kwaliteiten?
- *Filosofische psychologie van de kunsten*: De emoties die we bij fictiefilms ervaren: zijn dat wel emoties? Wat is de relatie tussen het zien van vlekken op het canvas en het ervaren van de expressiviteit daarvan?
- *Ethiek van de kunsten*. Kan men kunst moreel beoordelen? Wat zijn de normen? Wat is de (morele) waarde van kunst? Worden we beter van kunst? Kan de ethiek iets leren van het schijnbare gemak waarmee de smaak mooi van lelijk onderscheidt?
- *Esthetica van de kunsten*. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende typen representatie: afbeeldingen, beschrijvingen? Bestaat er muzikale representatie? Wat is de fenomenologie van de waarneming van kunstvormen?
- *Epistemologie van de kunsten*. Wat is artistieke waarheid; aan welke normen gehoorzaamt ze? Wat wordt er door een fictioneel plaatje (of film) afgebeeld? Waar bevinden zich fictionele entiteiten?

- *Taalanalytisch*. Wat is de definitie van 'kunst'?

Deze thema's laten zich verder toespitsen door van een beperkte groep kunstvormen uit te gaan. Wat voor schilderijen opgaat, hoeft bij films geen enkele rol te spelen—laat staan bij muziek, etc.

Hoewel er in eerste instantie vertrokken wordt vanuit de hedendaagse analytische discussies over deze thema's, staat zulks een inbreng van klassieke teksten uit de geschiedenis van de esthetica niet in de weg (zolang de benadering maar gericht blijft op de systematische vragen en de historische tekstinterpretatie en -situering buiten de hoofdtekst blijft).

4. Godsdienstfilosofie

De begeleiding bij een scriptie op godsdienstfilosofisch terrein worden geboden door een docent van één van de drie disciplinegroepen. Wie daarvoor in aanmerking komt, zal afhangen van het gekozen onderwerp. Godsdienstfilosofie is ook één van de aandachtsgebieden van de universiteitshoogleraar, prof. mr. dr. H. Philipse. Verder heeft de subfaculteit theologie specialisten op dit gebied (Grube, Sarot). Met het oog op een zo goed mogelijke begeleiding dienen studenten af te studeren op een onderwerp dat in overleg met de begeleidende docent gekozen is uit een van de volgende gebieden:

1. Hermeneutiek van het levensbeschouwelijk denken
2. Levensbeschouwingstheorie
3. Religieuze kennistheorie
4. Wijsgerige theologie

Aangezien de literatuurstudie voor het masterexamen een overzicht geeft van de belangrijkste vragen op deze gebieden, zullen scripties in de regel bestaan uit een verdere uitdieping van een van de vragen of onderwerpen die in de literatuurstudie aan de orde komen.

Mogelijke onderwerpen:

- De aard van veranderingen in levensbeschouwelijke tradities;
- De rol van metaforen en conceptuele modellen in het levensbeschouwelijk denken;
- Realisme en relativisme in het levensbeschouwelijk denken;
- De aard en rationaliteit van levensbeschouwelijke systemen;
- De relatie tussen levensbeschouwing, ideologie en religie;
- De relatie tussen moraal en religie;
- De relatie tussen wetenschap en religie;
- De rol van mensbeelden, geschiedenisbeelden en eschatologische voorstellingen in levensbeschouwelijke systemen;
- De aard van en voorwaarden voor interreligieuze dialoog;
- De aard van mystieke en religieuze ervaring;
- De epistemische status van religieuze uitspraken;
- De rol van een godsbegrip in levensbeschouwelijke systemen;
- De rol van begrippen uit de philosophy of mind en de philosophy of action als ook van de begrippen tijd en ruimte met betrekking tot het theïstisch godsbegrip.

5. Schrijfvaardigheid

Wie behoefte heeft aan een meer algemene handleiding op het gebied van de schrijfvaardigheid kan bijv. de volgende werkjes raadplegen:

- *Vaardighedenreader* (website, of in gedrukte vorm bij de onderwijsadministratie).
- U. Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie?* Ned. vert. en bewerking door Y.Boeke en Krone (Amsterdam 1985).
- A.P. Martinich, *Philosophical Writing. An Introduction* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1989).

ALGEMENE GEGEVENS

Naam student: : _____

Studentnummer: : _____

Omvang scriptie in ECTS (omcirkel wat van toepassing is): *15 / 22,5 ECTS²* _____

Naam eerste begeleider: : _____

Naam tweede beoordelaar (indien bekend): : _____

Omschrijving scriptie-onderwerp:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

WIJZE VAN BEGELEIDING BIJ DE SCRIPTIE

Frequentie van de besprekingen: : _____

Bijzondere onderwijsactiviteiten: : _____
(bv. Scriptiecolloquium)

TIJDSHEMA TOT HET DOCTORAAL/MASTEREXAMEN

Aanvang scriptiewerkzaamheden: : _____

Geplande datum eindbespreking: : _____

Geplande maand van afstuderen: _____

Datum: : _____

Handtekening
Eerste begeleider scriptie,

Handtekening
Student,

1 Mocht u nog geen doctoraal/masterprogramma ingevuld hebben, dan moet u dat gelijktijdig met dit formulier doen.

2 Master: de omvang van een scriptie in de Academische Master 22,5 ECTS. In de Educatieve Master is het Wijsbegeerte deel 15 ECTS.